

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ НА СТАН МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

О. С. Бодрук

Сучасну ситуацію у сфері міжнародної безпеки характеризують глибокі зміни, пов'язані насамперед з активізацією інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях. Не минули вони й сферу оборони і безпеки та процеси глобалізації.

Глобалізація є комплексною проблемою, що включає складну комбінацію чинників економічного, політичного, військового, соціального й культурного напрямку. У широкому контексті глобалізація означає постійно зростаючу інтеграцію національних економік у всьому світі. Є два погляди на оцінку глобалізації та її наслідки. Позитивісти трактують цей процес як панацею від багатьох світових бід, джерело добробуту, стабільності й безпеки. Протилежна позиція — негативна, свідченням чому є масові акції протесту, що постійно відбуваються у світі. Для певної частини суспільства глобалізація означає руйнівні й неприємні зміни, які додають людям непевності у своєму майбутньому й страх втрати можливостей гідного існування й звичного способу життя. Значна частина пересічних громадян, аналітиків, політичних діячів вбачає у глобалізації не тільки позитивні риси. Вони наголошують на тому, що іноземна навала придушує місцеві культури, регіональні переваги й національні традиції, несе загрозу стандартизації культур на зразок американської моделі.

За своєю природою, глобалізація впливає також на підходи до осмислення проблем міжнародної безпеки.

Незважаючи на те, що глобалізація різко підвищила сукупний світовий дохід, її негативні

наслідки пов'язані з тим, що вона провокує збільшення нерівності в розподілі цього доходу. У світовому масштабі посилюється розрив між незаможними і заможними. Якщо 1960 р. доходи найзаможніших 20% світового населення перевищували доходи найнезаможніших 20% у 30 разів, то у 2002 р. — у 90 разів.

Кількість людей, які живуть в абсолютній бідності, зростає аналогічним чином, принаймні, якщо не у відносному, то в абсолютному значенні, особливо в Африці, Південній Азії та деяких частинах Латинської Америки. Нині близько двох мільярдів осіб із шестимільярдного населення Землі витрачають менш ніж два долари на день. З них близько одного мільярда витрачають лише один долар на день. Якщо стан із цією вбивчою убогістю збережеться або навіть погіршиться, це означатиме гігантський провал глобалізації.

Дехто сприймає глобалізацію як причину постійної ерозії національних кордонів. Операції транснаціональних корпорацій виходять за рамки законодавства окремих держав, а діяльність ТНК впливає на соціальну й економічну політику через можливість переводити операції під ту юрисдикцію, яка, на їхню думку, сприятливіша щодо податкового й трудового законодавства, природоохоронних стандартів.

Бодрук Олег Сергійович — доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Глобалізація також пов'язана з міграційними потоками, які є характерною рисою сучасності й сприймаються багатьма як загроза соціальної стабільності розвинутих країн світу.

Враховуючи нерівномірний розподіл благ глобалізації Земною кулею, дедалі більше людей вбачатиме свій єдиний порятунок у міграції до благополучних зон світу. Однак для приймаючих країн великомасштабна міграція може спричинити загрозу соціальної дестабілізації. Наприклад, у країнах Західної Європи питання імміграції вже позначилися на внутрішній політиці.

Багато хто вітає подальшу інтеграцію ринків, проте серія фінансових криз, що прокотилися останніми роками, спонукала замислитися про нестабільність міжнародних потоків капіталу, особливо короткострокових кредитів країнам, які тільки ступили на шлях ринкової економіки. На валютних ринках щодня обертається близько двох трильйонів доларів. Такі фінансові потоки можуть залишити після себе зруйновані економіки та людські трагедії.

Глобалізація й безпека

Розглядаючи взаємозв'язок між глобалізацією й безпекою, можна виділити такі критичні сфери, в яких проблеми наслідків глобалізації переплітаються з питаннями безпеки, а саме:

— конфлікт цінностей;

— маргіналізація країн і регіонів;

— розпад політичних утворень і виникнення так званих держав, що не відбулися;

— зміна пріоритетів у переліку загроз безпеці, серед яких загроза міжнародного тероризму, неконтрольоване поширення зброї масового ураження (ЗМУ), організована злочинність, неконтрольована міграція та негативні наслідки збройних конфліктів на етнічному, економічному, соціально-політичному підґрунті почали домінувати серед традиційних загроз безпеці;

— технологічні прориви у створенні нових поколінь озброєння із залученням новітніх технологій;

— незначна ефективність міжнародного контролю над поширенням звичайних озброєнь та ЗМУ в конфліктні регіони;

— розвиток інформаційних технологій, що спроможні впливати на стан стабільності будь-якої держави;

— загострення локальних збройних конфліктів, які впливають на стан регіональної та глобальної безпеки.

Глобалізація охоплює інтеграцію цінностей економічного, політичного, соціального й культурного напрямку. Але вона також означає конфлікт цих цінностей. Події 11 вересня значною мірою є результатом такої дихотомії. З одного боку, винуватці цього злочину використали сучасні технології для реалізації своїх задумів, політичну відкритість — для порівняно вільного перетинання кордонів і соціальне різномаття — для інтеграції в чуже суспільство. Всі елементи глобалізації — вільне переміщення капіталу, розвинуту та ефективну міжнародну фінансову систему, імміграцію, повітряне сполучення, Інтернет і глобальні ЗМІ — терористи можуть використати з не меншим мистецтвом, ніж міжнародний бізнес. З другого боку, їхні екстремістські релігійні переконання входять у непримирне протиріччя з цінностями модернізації, політичної відкритості та соціальної терпимості, тобто з тим, що пов'язано з глобалізацією. В цьому контексті міжнародний тероризм варто сприймати водночас і як безпосередній продукт глобалізації, і як її непримиреного ворога.

Таким чином, глобалізація спроможна надати фінансові можливості й створити мотивацію для тих, хто займається терористичною діяльністю. Але вона також здатна забезпечити симпатії й підтримку суспільства, особливо в тих країнах і регіонах, які залишилися поза межами глобалізаційних процесів або не змогли пристосуватися до них. У таких країнах дедалі більша частина населення зазнає суворих обмежень на доступ до основних благ, але при цьому телебачення й кінофільми породжують у людей нездисненні надії й бажання. Водночас глобалізацію, що посилює економічну нерівність, убогість, несправедливість і принизливе становище людей, нерідко асоціюють із західною культурою, яку сприймають як загрозу місцевим релігіям і культурам. У тих частинах світу, де нестабільна ситуація і панують злидні, терористам незмірно легше знайти підтримку, притулок і невичерпне джерело рекрутування солдатів.

Географічну нерівність у розподілі доходів ускладнюють серйозні міжнародні демографічні дисбаланси. Населення більшості можливих країн скорочується і старішає, оскільки народжуваність зменшується, а медична наука подовжує тривалість життя. Відповідно до оцінок, до 2050 р. чисельність населення найменш розвинутих країн зросте втричі. До того ж у неможливих країнах у цей час понад третину населення становлять

люди молодші за 15 років, тоді як аналогічний показник для промислово розвинутих країн — менше 20% населення. Через це у бідних зонах світу збільшується кількість безробітної і, отже, озлобленої молоді. Якщо залишити це поза увагою, то таке становище, безсумнівно, стане вибухонебезпечним чинником для міжнародної безпеки й стабільності. Зважаючи на релігійний фундаменталізм, потенційна загроза для всієї світової системи може значно збільшитися. Ворогами стануть сама глобалізація, її інститути й символи.

Ще один парадоксальний висновок: наслідок глобалізації для безпеки, очевидно, полягає і в тому, що економічна інтеграція в глобальному масштабі може спричинити політичну дезінтеграцію.

Пояснити це можна тим, що через перетворення всього світу на єдиний ринок, а це і є кінцевим наслідком глобалізації, обґрунтованість існування великих політичних об'єднань, що виходять за рамки етнічної, мовної або релігійної спільності, втрачає свій суто економічний зміст. Тобто економічний простір національної держави може більше не збігатися з відповідним політичним простором. Результатом цього може стати фрагментація країни, що часто призводить до сепаратистських рухів і конфліктів.

З політичною дезінтеграцією тісно пов'язаний феномен збільшення кількості держав, що не відбулися. Більшість із них тривалий час забезпечували своє існування винятково завдяки підтримці своїх патронів по «холодній війні». Після її закінчення світ став свідком появи низки квазідержав, недієздатних держав, держав, що деградують, або таких, що не відбулися [1].

З погляду безпеки, важливо те, що останні є ідеальним місцем для базування осіб, позбавлених батьківщини, розрізнених угруповань, які можуть безперешкодно, швидко й непомітно долати національні кордони для здійснення терористичної діяльності.

Держави, що не відбулися, можуть також слугувати безпечною базою для інших угруповань, що становлять не меншу загрозу для міжнародної стабільності й безпеки, зокрема тих, що займаються злочинною торгівлею наркотиками, людьми, людськими органами, зброєю, підробленими товарами й фальшивими грошми. І, подібно до терористичних організацій, кримінальні мережі повною мірою використовують технології та структури глобалізації. Вони ведуть свою діяльність в умовах ефективної ринкової системи, де отримують гігантські прибутки від своїх незаконних

операцій. Ці організації вдосконалили справу створення глобальних мереж до рівня високої науки, вступаючи в розгалужені й неймовірні стратегічні союзи, що охоплюють різні культури й континенти. Торговці людьми вступають у ділові відносини з виробниками підроблених товарів, ті — з торговцями зброєю, останні — з терористами тощо. Утворюється специфічний конгломерат із мотивацій і можливостей. Терористичними мережами рухає релігійний або політичний фанатизм. Перспектива величезних прибутків рухає кримінальні мережі. А їхнє взаємне переплетіння — це гарантована перспектива насильства, нестабільності й відсутності безпеки в глобальному масштабі.

Ці загрози безпеці — конфлікт цінностей, маргіналізація, політична дезінтеграція й держави, що не відбулися, — є підґрунтям для поширення тероризму. Найчастіше розсадники тероризму можуть бути виявлені в межах широкої, але не чіткої структури, що має смуги, які пролягли всією Земною кулею — від певних районів Латинської Америки й регіону Карибського моря через Атлантику, більшою частиною Африки і далі через Близький Схід і Південну Азію. Це означає, що світ поділено на простір, що більш-менш успішно глобалізується, і простір, де глобалізація не має абсолютно ніяких коренів. Дивергенція між ними така велика, що вона поляризує всю світову систему на зону відносного миру, стабільності й процвітання й зону хаосу, нестабільності й економічної стагнації.

Простір поза процесами глобалізації характеризує відсталість, низький рівень розвитку, нестабільність, авторитаризм і гноблення. Не дивно, що там закладаються і основні загрози глобальній стабільності й безпеці. Саме там значною мірою визначається безпека для всього світу. І завдання забезпечення безпеки є досить непростим. Окрім тероризму й ЗМУ, до неї входять такі загрози міжнародного масштабу, спричинені глобалізацією, як економічна нерівність та нестабільність, міграція, організована злочинність, деградація навколишнього середовища, хвороби, незаконна торгівля людьми, наркотиками, зброєю тощо. Жодна із цих проблем не нова, але в епоху глобалізації вони, за своїми масштабами, набувають світового характеру, оскільки тісно взаємопов'язані [2].

Поява нових загроз планетарного масштабу у вигляді міжнародного тероризму, організованої злочинності, неконтрольованої міграції, регіональних та внутрішньодержавних конфліктів на релігійному, етнічному, соціально-політичному та економічному підґрунті, поширення ракетно-ядерної, хімічної, бактеріо-

логічної та звичайної зброї, новітніх воєнних технологій створює небезпеку для існування окремих індивідів, соціальних груп або держав та ставить під сумнів продовження прогресивного розвитку людства, загальнолюдських цінностей та інтересів. Процеси глобалізації перетворилися на найважливіший чинник впливу на оборонну політику провідних країн світу на найближчу, середньострокову й довгострокову перспективу.

На період до 2010 р. прогнозують високу динаміку політичних подій, швидку зміну вогнищ напруженості в різних регіонах, нестабільність і слабку передбачуваність ситуацій. Характер відносин між державами змінюватиметься в широкому діапазоні — від конфронтаційних і стримано вичікувальних до партнерських й відверто дружніх.

Незважаючи на той факт, що доктринальні настанови й стратегічні концепції переважної більшості країн світу розглядають війну як найбільшу національну біду й загрозу фізичному існуванню людської цивілізації, військова сила в міждержавних відносинах залишаються традиційним засобом для досягнення політичних цілей. При цьому діапазон умов її застосування не тільки не звузився, а й розширився. Пряме застосування військової сили дедалі більше пов'язують з миротворчою діяльністю, колективними зусиллями примусу до миру.

За збереження високого рівня військового потенціалу держав і відсутності розробленої міжнародної нормативно-правової бази навіть дозоване використання військової сили може різко дестабілізувати ситуацію в потенційно конфліктних регіонах, ескалація конфлікту може перерости до масштабу локальної (регіональної) війни. Військовий компонент державної могутності розглядають як домінуючу складову в забезпеченні національних інтересів держав. Перехід сучасної цивілізації до багатополлярної моделі світу, трансформація глобального біполярного антагонізму суспільно-політичних систем змінили характер війни. ***Почастішали конфлікти регіонального масштабу на національному, етнічному, релігійному чи територіальному ґрунті.***

Багато старих конфліктів, як і раніше, не вдається врегулювати зусиллями міжнародного співтовариства. Документ ООН «Організація Об'єднаних Націй в ім'я миру та безпеки» так визначає характерні риси сучасних конфліктів:

— більшість сучасних конфліктів виникає в середині держав, а не між ними;

— часто у конфліктах беруть участь нерегулярні сили, а не армія;

— основні жертви конфліктів — цивільні особи. Тому ООН докладає значних зусиль у гуманітарній допомозі під час надзвичайних ситуацій;

— іноді державні інститути країн, що залучені до конфліктів, недієві, і сторони, які беруть участь у конфлікті, турбуються лише про власні інтереси;

— хоч під яким би прапором розвивався конфлікт — чи національним, етнічним чи релігійним — громадянські війни сьогодні ведуться у державах, які зазнали краху. Їхня економіка та інститути, які мають охороняти законність, порядок та права людини — занепадають.

На відміну від так званих класичних війн, у конфліктах постбіполярного періоду ворогуючі сторони не дотримуються правових принципів або норм гуманітарного права, які визначають кодекс поведінки супротивників під час війни. Варварські методи, які застосовують учасники конфлікту, призводять до зростання організованої злочинності й зневаження законів, що значно ускладнює ефективність втручання міжнародних інститутів з метою мирного врегулювання спорів.

Спроби міжнародного співтовариства впливати на врегулювання збройних конфліктів призвели до збільшення чисельності персоналу ООН та асигнувань порівняно з минулими періодами. Про це свідчать факти: у період з 1988 по 1994 рік проводилося 24 нових операцій з підтримання миру, тоді як за попередні 40 років було проведено лише 13 подібних операцій. Річний бюджет ООН на операції з підтримання миру зріс з 230 млн. дол. США у 1988 р. до 3,6 млрд. дол. за 12 місяців (до 12 березня) 1995 р. На початку 1995 р. у різних районах світу було задіяно близько 69000 військовослужбовців ООН, військових спостерігачів та співробітників цивільної поліції з 77 країн. У подальші роки кількість військовослужбовців ООН дещо зменшилася. 1997 р. їх налічували 22500 осіб, які служили у складі 16 місій у різних країнах світу.

Найважливішою особливістю сучасного етапу розвитку світових процесів є досить чітко визначена поляризація регіонів, з погляду стабільності та нестабільності.

Розпад колишнього СРСР та соціалістичної системи докорінно змінив геостратегічну ситуацію у світі, посилив конфронтацію у ме-

жах його кордонів. Раніше на міжнародну ситуацію впливало протистояння двох світових систем. Відносний баланс сил, досягнутий між ними у 70-80-ті роки ХХ ст., давав змогу супердержавам контролювати ситуацію у зонах конфліктів, запобігаючи їх поширенню та переростанню у глобальну ракетно-ядерну війну. Та, незважаючи на напруженість між державами капіталістичного та соціалістичного табору, збройні конфлікти спалахували за межами Європейського континенту. Щодо колишнього соціалістичного табору та СРСР, то будь-яку напруженість на цьому просторі рішуче ліквідували із застосуванням всієї могутності авторитарної влади та військово-бюрократичного апарату.

Значне послаблення політичного, економічного та військового впливу однієї зі сторін на світові процеси призвело до практичної втрати зовнішнього контролю над розвитком конфліктних ситуацій у різних регіонах світу. Внутрішні суперечності стали домінуючим чинником у розвитку подій, причому етнічні, етнорелігійні та національні конфлікти перетворилися на реальну загрозу національній та міжнародній безпеці.

Глобалізація значно прискорила науково-технічний прогрес, що, у свою чергу, сприяло появі нових небезпек і загроз. Технологічний відрив США, Японії та європейських країн, розгортання робіт зі створення озброєнь і військової техніки нового покоління вже до середини нинішнього століття призведуть до нового етапу гонки озброєнь, зростання ролі звичайних озброєнь на базі високоточної зброї. Пріоритетний розвиток систем і засобів попередження про ракетно-ядерний напад, ППО й ПРО, зброї на нових фізичних принципах у сукупності може критично зменшити роль ядерного стримування.

Геополітичне суперництво охопило нові сфери. Воно перемістилося з суші й моря в повітряне середовище та космічний простір. Найгостріше зіткнення інтересів у цих сферах очікують між космічними державами. Космічний потенціал Австралії, Бразилії, Японії, Китаю, що набирає силу, може в сукупності становити серйозну конкуренцію Росії та США вже до середини ХХІ століття.

Унаслідок руйнування космічного потенціалу РФ є висока ймовірність того, що у період до 2010 р. США спробують захопити одноосібне лідерство в космічній галузі й забезпечити собі можливість здійснення глобального контролю над усіма країнами й континентами. Це змінить характер і способи застосування воєнної сили в конфліктах нового століття, роблячи її застосування дедалі комплексні-

шим, за рахунок погодженого використання різнорідних сил і засобів.

Зростає значення інформаційного чинника в системі оборонного потенціалу. Найважливішими його елементами є системи й засоби стратегічного попередження, керування військами й зброєю, навігації, розвідки, радіоелектронної боротьби та інформаційні війни. Досягнення інформаційної переваги (домінування) надає можливість певним країнам випереджати суперника в прийнятті військово-політичних рішень і виступає основою успіху у воєнних діях.

Екологічні катастрофи й наслідки непродуманої промислової діяльності окремих країн набувають загрозливіших масштабів. Вони стали серйозною небезпекою не тільки для життєдіяльності держав, а й для земної цивілізації. Потенційні наслідки від екологічних катастроф стають порівняними з втратами людських і матеріальних ресурсів у війнах. Забруднення світового життєвого простору може призвести до критичного стану навколишнього середовища й стати причиною міждержавних суперечностей та спровокувати конфліктні ситуації, навіть військові конфлікти.

Перетворення економічної, технологічної, інформаційної й екологічної взаємозалежності держав на глобальну створило передумови для переділу світу й формування в середньостроковій і довгостроковій перспективі нових центрів сили.

Процес перерозподілу світу, супроводжуваний розпадом багатонаціональних держав і виникненням нових, розпадом і створенням різних союзів, зміною політичних режимів і територіальних кордонів, істотно вплинув на розміщення політичних сил у світі та регіонах: колишні союзники стали суперниками, супротивники — партнерами, дедалі менше налічується нейтральних держав. Порушився біполярний баланс сил й інтересів, що змінило характер, масштаби й зміст колишніх викликів, загроз та ризиків. Із глобальних вони трансформувалися в регіональні й локальні й набули комплексного характеру.

Розвиток міжнародних економічних зв'язків, інтеграційні процеси у Європі та на Американському континенті, створення світової економіки зменшили ефективність традиційних війн як засобу досягнення цілей, таких як встановлення контролю над природними ресурсами чи політичними системами інших країн. Нині розвинуті країни можуть досягти своєї мети і без розв'язання збройних конфліктів з участю армій. Однак загрози терито-

римальній цілості країни з боку іноземних держав, які можуть застосувати зброю для розв'язання територіальних проблем, ще залишаються, тим паче що після біполярного протистояння піддається сумніву один із найважливіших принципів післявоєнного світового устрою — визнання непорушності кордонів. Збройні сутички за територію (між Індією та Пакистаном, Китаєм і В'єтнамом, Ізраїлем і Сирією тощо) перемістилися на периферію цивілізації. Територіальні суперечки стали головною причиною 17 із 33 збройних конфліктів 1992 р. та 19 із 34 — 1994 р. [3].

Окрім того, визначальною рисою збройних конфліктів у XXI столітті є їх внутрішньодержавний характер. Ці конфлікти домінують у сучасній міжнародній системі [4]. Так, наприклад, щорічник СІПРІ зазначає, що впродовж 2004 р. усі 19 великих збройних конфліктів було кваліфіковано як внутрішньодержавні [5].

Головною причиною більшості конфліктів на пострадянському просторі були територіальні суперечки, які виникли через: неправове, вільне визначення кордонів між адміністративними одиницями колишнього СРСР без врахування реального розселення етнічних груп. За період 1988-1996 рр. було оприлюднено майже 300 територіальних претензій з боку офіційних представників органів влади колишнього СРСР та неофіційних, насамперед партій [6].

Однак глобалізація не тільки створює загрози безпеці, вона робить світ уразливішим від цих загроз. З одного боку, глобалізація підвищує взаємозалежність і складність, а отже, крихкість і уразливість національних і міжнародних інфраструктур. Тому успішна атака проти певного сегмента інфраструктури в одній країні може негативним і непередбаченим чином позначитися на інших елементах по всьому світу. Глобалізація також полегшує екстремістам доступ до високоефективних засобів нападу на ці інфраструктури. Виникає відчуття відсутності безпеки й уразливості, що, у свою чергу, може призвести до посилення загальної атмосфери страху. Будь-яку катастрофічну подію люди сприйматимуть як результат терористичного акту, що може викликати нову хвилю антитерористичної істерії та закликів до рішучого застосування сили у відповідь. Отже, глобалізація розбухала світ.

Виникає питання подальшої життєздатності глобалізації як такої. Глобалізація означає відкритість кордонів, безпека — закриття їх або, принаймні, ретельний контроль за тими, хто й навіщо їх перетинає. Таким чином, між

глобалізацією й безпекою є істотне протиріччя, заходи безпеки підвищують собівартість пересувань і транспортування й зменшують швидкість торгівлі й обміну; водночас боротьба з фінансуванням тероризму, особливо шляхом ініціатив з протидії відмиванню грошей, вимагає ретельнішої перевірки банків і розширення контролю за рухом капіталу.

Навіть, окрім проблеми безпеки, яка, можливо, найсерйозніша загроза глобалізації, є й інші підстави припускати, що глобалізація є не таким стійким явищем. Сили антиглобалізму потужні, цілеспрямовані, добре організовані. Багато антиглобалістів переконані у своїй правоті, тому вони цілком можуть здобути політичну підтримку.

Глобалізація також може бути вповільнена або припинена просто через незацікавленість в її результатах з боку провідних країн, а багато регіонів світу, що розвиваються, відлучені від благ глобалізації. Перспективи глобалізації можуть бути також обмежені з тієї простої причини, що вона не єдиний чинник організації світових економічних відносин. Є й інші альтернативи.

Найбільші переваги від глобалізації непропорційно дістаються й без того заможним країнам. Водночас негативні її аспекти у подібній диспропорції покладено на незаможні країни. Таке сприйняття глобалізації можна вважати базовою причиною глобальної нестабільності й розглядати як основний чинник у поширенні міжнародного тероризму.

Реалії розвитку світових процесів позначилися на підходах до проблем безпеки.

Використання, зловживання та маніпуляції з дефіцитними ресурсами з політичною або економічною метою, розрив у постачанні внаслідок техногенних аварій і стихійних лих створюють реальні загрози для нормальної життєдіяльності держав. Доступ до дефіцитних ресурсів або ресурсів, які можуть загрожувати безпеці країни, використовують політичні лідери деяких країн як причину для підтримання військової присутності у регіоні; нарощування військово-морських сил; розміщення сил швидкого розгортання або присутності військ на територіях інших країн.

Є кілька видів корисних копалин, виснаження яких або зміна традиційних напрямів транспортування сприймають держави на рівні потенційних причин конфлікту. Такими «критичними ресурсами» є, насамперед, енергоносії та прісна вода.

Для України проблема диверсифікації постачань енергоносіїв та зменшення енергетичної

залежності від Росії перетворилася чи не на головне завдання її національної безпеки, так само, як і підтримання наявних та створення нових транспортних коридорів у нових міжнародних умовах існування Української держави, що набуває життєво важливого значення.

Підтримання транспортного потенціалу країни завжди тісно пов'язане із проведенням активної зовнішньої політики, яка має чітко визначену економічну складову, націлену на довгострокову перспективу. Мабуть, ніколи ще у світовій історії експортний імператив не був такий значущий, як нині, а в наступному столітті залежність економічних успіхів будь-якої держави від його активності на світовому ринку лише посилиться.

Формування і забезпечення безперервної діяльності транспортних коридорів завжди є великою політикою, де стикаються протилежні інтереси, а конкретні дії держав (або окремих груп) можуть істотно впливати на підсумкові рішення з питань транспортних коридорів, і, як наслідок, — на розвиток регіону.

Взаємопов'язаність та взаємозалежність країн у сучасному світі (економічна, політична, соціальна, інформаційна, енергетична, природна, військова), створення міждержавних об'єднань на кшталт Європейського Союзу та інших міжнародних політико-економічних структур руйнує традиційну вестфальську замкнутість країн у межах своїх кордонів. ООН виголосила постулат, згідно з яким після закінчення «холодної війни» світ відступив від міжнародної (вестфальської) системи відносин. У сучасному світі політику визначають і національні держави та їх економіки, і могутні світові наднаціональні геоekonomічні структури та неурядові організації.

Послаблення дієвості міжнародних систем безпеки та ефективності механізмів регулювання міжнародних відносин. Поряд із загальною тенденцією до зближення позицій держав, орієнтованих на оборонні принципи забезпечення національної безпеки та поглиблення партнерства і співробітництва, насамперед на євроатлантичному просторі, активнішим стало суперництво і традиційних, і нових центрів сили. Це стосується адаптації існуючих інститутів колективної (політичної, економічної, воєнної) безпеки до геополітичних реалій з перевагами таких організацій, як НАТО і ЄС. При цьому роль міжнародних інституцій (ООН, ОБСЄ), наділених правом надавати мандати на проведення військових операцій, зменшується.

Суперництво за перерозподіл сфер впливу між провідними світовими військово-

політичними силами на пострадянсько-му просторі. В регіоні поєднуються інтереси найвпливовіших світових держав, відносно між якими не набули стійкого позитивного характеру, що особливо небезпечно в сучасних умовах де-факто позаблокового статусу України.

Подальша активізація боротьби за енергоносії та розподіл природних ресурсів. З огляду на обмеженість цих ресурсів, боротьба за контроль над ними зростатиме, що може призвести до воєнних конфліктів. Відкриття потужних джерел нафти і газу в регіонах Закавказзя та Середньої Азії перетворює ці регіони на потенційно небезпечну зону можливої конфронтації не тільки між світовими центрами сили, а й між самими країнами регіону щодо розподілу шельфу Каспійського моря.

Водночас зростають протиріччя щодо маршрутів прокладання нових транспортно-енергетичних коридорів.

Порушення стратегічної стабільності в світі через послаблення дієвості міжнародних систем контролю над поширенням зброї масового ураження і засобів її доставки (Договору по ПРО; Договору про всеосяжну і повну заборону випробувань ядерної зброї; Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної, біологічної, токсичної зброї). Політика деяких країн з цього питання є недалекою і потребує зусиль усього міжнародного співтовариства, у тому числі й України, яка була першою державою, що в односторонньому порядку відмовилася від володіння одним із найпотужніших у світі ядерних потенціалів.

Подальше поширення зброї масового ураження є реальністю і охоплює найнестабільніші регіони світу. Це створює умови для отримання цієї зброї міжнародними терористичними організаціями і створює загрозу всім цивілізованим країнам.

Глобалізація та інтернаціоналізація у сфері економічних і воєнно-політичних відносин і інформаційних технологій. Поступово формується нова багаторівнева високомобільна постіндустріальна міжнародна система, яка створюватиме істотні можливості для розвитку країн, здатних швидко адаптуватися до її вимог і змін. Ця система також вразлива для тероризму, застосування зброї масового ураження, економічного тиску та інформаційно-психологічного впливу. Водночас транснаціональні корпорації та фінансові групи здійснюють дедалі більш невідконт-

трольний державам вплив на ситуацію в країнах, регіонах та у світі, зокрема на характер та зміст воєнно-політичних відносин.

Україна також не може стояти осторонь розвитку світових процесів і готова до співпраці з іншими членами міжнародного співтовариства у питаннях миротворчої діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, НАТО на законних підставах, але визначення цих підстав належить до прерогатив національних парламентів та впливових міжнародних структур.

Глобальні зміни вплинули на військово-політичну сферу. Її характерними рисами на сьогодні є:

— значне зменшення загрози виникнення ядерної та звичайної великомасштабної війни;

— застосування військової сили в миротворчій діяльності;

— формування нових центрів економічної сили (Німеччина, Туреччина, Японія та Китай) і посилення геополітичного суперництва між ними й США;

— збереження та розширення потенційно кризового простору (Балкани, Кавказ, Середня, Центральна й Південна Азія, Близький і Середній Схід), підвищення в ньому рівня регіональної конфліктності на етнічному, конфесіональному, криміногенному ґрунті;

— тероризм;

— поновлення гонки озброєнь, небезпека поширення в країнах, що розвиваються, високоточного звичайного, ядерного та іншого видів ЗМУ і засобів їх доставки;

— втягнення міжнародних організацій і політичних союзів у збройне розв'язання конфліктів і операцій примусу до миру;

— погіршення екологічної ситуації на Земній кулі, що може призвести до прийняття міжнародно-правових актів із силового (примусового) впливу на держави, промислової діяльності яких шкодить екології.

Висновки

В умовах глобалізованого суспільства негативні наслідки глобалізації найчастіше вражають державу, яка залишилася поза межами простору розвинутих країн світу. Україна перебуває в епіцентрі протистояння між країнами, які отримують переваги глобалізації, і країнами, які зазнають негативних її наслід-

ків, і вже неодноразово відчувала на собі негативні наслідки глобалізації та постійне посилення тиску з боку протилежно налаштованих таборів. Невизначеність зовнішньополітичного курсу держави (скоріше, неможливість швидкої реалізації європейського та євроатлантичного вибору) перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом.

Невизначеність диктує свої умови, за якими Україна змушена здійснювати оборону по периметру своїх кордонів, проти будь-якого нападника або коаліції держав у всьому спектрі протидії і звичайним засобом, і ЗМУ (такі завдання може брати на себе наддержави. Навіть Радянський Союз не зміг у повному обсязі забезпечити усі аспекти протидії загрозам і змушений був вдаватися до тактики асиметричної відповіді). Забезпечити виконання цих завдань самостійно Україна не може (стан її економіки, фінансів, ЗС та інших складових сектору безпеки не дає змоги виконати ці завдання). Політика нейтралітету в сучасних умовах не надає країні жодних гарантій безпеки.

Зважаючи на актуальність проблеми врегулювання криз та локальних конфліктів за межами кордонів України, оборонна політика держави не може обійти питання щодо залучення її ЗС до проведення миротворчих операцій або операцій примусу до миру і одноосібно, і у складі миротворчих підрозділів ООН, ОБСЄ, НАТО чи ЄС, так само, як і не може ігнорувати загрозу міжнародного тероризму, протидія якому потребує застосування заходів превентивної оборони.

Євроінтеграційні наміри України мають враховувати наявність дисбалансів у відносинах між європейськими країнами — членами НАТО та США. Це дисбаланс потенціалів (передусім військових), що викликає стурбованість США, і стратегічний концептуальний дисбаланс, що хвилює країни Європи, принаймні, деякі з них. Провал спроб зрівняти явний дисбаланс військового потенціалу між американською і європейською частиною НАТО, безсумнівно, схиляють нинішню американську адміністрацію до однобічного підходу. Але є ще один дисбаланс, що загрожує єдності НАТО. Його можна назвати стратегічним концептуальним дисбалансом. І для життєздатності союзу в тривалій перспективі він має не менш важливе значення, ніж дисбаланс військових потенціалів. Це спричиняє істотні розбіжності між двома концепціями безпеки — на базі права і на базі могутності, тобто між європейською та американською філософією застосування сили. Європейці схильні до переговорів, застосу-

вання політики компромісів, американці — до силового вирішення питань безпеки, спираючись на військову та економічну могутність США.

Джерела

1. Бади Б., Бирнбаум П. Переосмысление социологии государства // Международный журнал социальных наук. — 1994. — № 4. — С. 22.
2. Греддерик Дж. Глобализация, международная безопасность и НАТО//США—Канада.— 2004.— № 3.— С. 70—87.
3. SIPRI Year book 1994. — С. 83.
4. Дван Р., Густавссон М. Крупні збройні конфлікти. Щорічник СІПРІ 2004: Озроєння,

роззброєння та міжнародна безпека. Переклад з англійської / Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. К., 2005. — С. 103-143.

5. Дван Р., Холмквіст К. Вступ. Щорічник СІПРІ 2004: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. Переклад з англійської / Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. — К., 2005. — С. 91.

6. Маначинський. А. Особенности конфликтов на постсоветском пространстве // Подтекст. — 1998. — № 33. — С. 23.